

Marta Kokoszko

OBRZĘDOWOŚĆ ŚWIECKA W POWOJENNEJ SZKOLE W LATACH 1945-1989

Obrzędowość świecka miała wypełniać „pustkę”, którą zostawił ateizm inspirowany przez marksizm. Szkoła jako instytucja wychowawcza, w latach 1945-1989 miała szczególne zadanie na polu kształtowania obyczajów i obrzędów. Obrzędy odgrywały bardzo ważną funkcję wychowawczą. Ich edukacyjną rolę można by zamknąć w znanym stwierdzeniu: „słowa uczą, a przykłady pociągają”. W pierwszej połowie XX w. folklor i tradycje religijne oraz niesione przez nie treści patriotyczne umacniały polską świadomość narodową na Śląsku opolskim. Były organizowane spotkania ze Świętym Mikołajem, gwiazdka i święconka. Programy tych uroczystości były atrakcyjne zarówno dla dzieci jak i dla rodziców. Stanowiły one okazję do wspólnego porozmawiania, deklamowano na nich wiersze, śpiewano pieśni religijne o tematyce patriotycznej. Czasem organizacje kobiece przygotowywały polskie wigilie z tradycyjnymi potrawami¹. W latach 30 znacznie wzrosła liczba spotkań i pielgrzymek.

¹ E. SAPIA-DREWNIAK. *Polska oświata pozaszkolna w rejencji opolskiej w latach 1922-1939*. Opole 1991 s. 108-109.

I. ROLA UROCZYŚCÍ SZKOLNYCH W KSZTAŁTOWANIU ŚWIECKIEGO MODELU WYCHOWANIA

Po drugiej wojnie światowej ceremoniał świecki miał utrwalać panujący ustrój, stosunki społeczne i kulturowe. Dzieci, rodzice i nauczyciele mieli się jednoczyć wokół symboli narodowych, umacniać swój patriotyzm oraz postawę obywatelską. Zarówno na III Plenum KC PZPR w 1955 r. jak i na VIII Zjeździe Partii w 1980 r. szczególnie mocno podkreślano rolę obrzędów socjalistycznych². Jak widać, partia doceniała rolę obrzędów w wychowaniu. Nowe elementy o charakterze świeckim były wprowadzane od 1949 r. Wydany przez ministra oświaty okólnik z 9 grudnia 1949 r. zalecał by uroczystości noworoczne wyeksponowały świecki charakter wychowania. Od tej pory tradycyjna „choinka” miała być kojarzona z dziadkiem Mrozem, królową Śnieżką itp., a św. Mikołaj, aniołki i inne symbole religijne miały być raczej zapomniane. Zamiast tradycyjnych ozdób choinkowych na gałązkach miały się znaleźć miniatury wielkich budowli socjalistycznych³. Ministerstwo Oświaty w komunikacie z 1951 r. zalecało, by zabawę przy choince urozmaicić dekoracjami symbolizującymi osiągnięcia planu 6-letniego, pracę na rzecz pokoju oraz przy tej okazji pogłębiać uczucia patriotyczne⁴.

Ważnym obszarem działania szkoły było wdrażanie świeckiego ceremoniału uroczystości szkolnych. Dla upowszechnienia i doskonalenia udziału szkoły w różnych obrzędach młodzieżowych zostały podjęte liczne działania⁵. Zapotrzebowanie na obrzędowość religijną, według Zenona Kaweckiego, było uzależnione od liczby wierzących w Polsce⁶. Obrzędowość świecka w szkole miała wyeliminować i zastąpić wyniesioną z domu tradycję chrześcijańską. Miała ona wspierać

² W. KRÓL, *Rola TKKŚ w rozwijaniu i upowszechnianiu obrzędów socjalistycznych w Polsce*. „Argumenty” 1980 nr 21 s. 5.

³ F. MIELCZANEK, *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli w Polsce w latach 1945-56*. Opole 1997 s. 110.

⁴ *Komunikat Ministra Oświaty z listopada 1951 r.* nr II W-9335/51 w sprawie imprez noworocznych. AP w Katowicach, PWN KOS-101. W: MIELCZANEK, *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli*. s. 110.

⁵ KRÓL, *Rola TKKŚ*, s. 5.

⁶ Z. KAWECKI, *Religia w społeczeństwie socjalistycznym*. „Argumenty” 1986 nr 20 s. 11.

polską szkołę w kształtowaniu świadomości uczniów w duchu nadrzędnych wartości socjalizmu. Chodziło o to, jak pisał Zenon Gózdź, aby utrwalić w uczniu normy i zasady moralne, które regulowałyby socjalistyczny charakter stosunków międzyludzkich. W uczniu miało wzrastać przekonanie, że osobista pomyślność jednostki jest nierozzerwalnie związana z pomyślnością narodu i społeczeństwa⁷. Szkoła miała nie tylko oddziaływać na sferę intelektualną ucznia, ale także na przeżycia. Wiele elementów uroczystości szkolnych niosło ze sobą duży ładunek emocjonalny. Należały do nich: przyrzeczenia, ślubowania, oddawanie hołdu symbolom narodowym. Wszystko to budziło piękne i szlachetne uczucia, uczyło szacunku dla bohaterских tradycji narodu polskiego, pobudzało do działania w imię wspólnej sprawy. Szczególne znaczenie w wychowaniu świeckim miało poszanowanie dla symboli narodowych: godła, sztandaru i hymnu narodowego. Szkoła dążyła do wiązania uczuć z symbolami, tworząc przy nich podniosły nastrój⁸.

Dla przykładu, w jednym z liceów było organizowane uroczyste ślubowanie klas pierwszych⁹. Uroczystość ta miała miejsce w drugim miesiącu nauki, gdy już wszyscy uczniowie dokładnie zapoznali się ze szkołą, z jej patronem i ze swoimi obowiązkami. Młodzież tego liceum prowadziła ożywioną korespondencję z żołnierzami rosyjskimi oraz z młodzieżą z zaprzyjaźnionych miast Węgier i Czechosłowacji. Uczniowie przygotowywali programy artystyczne z okazji Dnia Matki i Dnia Kobiet. Przez cały okres nauki każda klasa wybierała sobie jedno państwo i na jego temat gromadziła materiały, a następnie opracowywała prezentację dla całej szkoły.

2. ŚWIĘTA FAWORYZOWANE PRZEZ WŁADZE LUDOWE

Z pomocą procesowi laicyzacji i tworzeniu nowej obrzędowości przyszło także wiele nowych świąt wprowadzonych przez władze Polski Ludowej. Były to święta o charakterze ogólnopolskim: 1 maja, 22 lipca, rocznica Rewolucji Październikowej; święta o charakterze społeczno-rodzinnym, np.: Międzynarodowy Dzień Dziecka,

⁷ Z. GÓZDŹ. *Racjonalizm a szkoła*. „Oświata i Wychowanie” 1987 nr 9 s. 28.

⁸ *Tamże*.

⁹ K. KOPÍŃSKA. *Szkoła świeckich tradycji*. „Argumenty” 1980 nr 19 s. 5.

Międzynarodowy Dzień Kobiet, Dzień Matki; święta zawodowe, np.: Dzień Wojska Polskiego, Dzień Górnika, Dzień Strażaka, Dzień Nauczyciela. Utworzone zostały również święta lokalne, jak np. rocznica wyzwolenia Warszawy, lokalne święta Wiosny¹⁰. Dążono do całkowitego zeświecczenia uroczystości, rocznic i obchodów państwowych. Świętom tym starano się nadać charakter jak najbardziej świecki. Nawet Boże Narodzenie powoli stawało się coraz bardziej świętem rodzinnym niż przeżyciem prawdy religijnej. Szkoły obchodziły bardzo hucznie różne święta. Episkopat starał się przeciwstawić temu procesowi. Apelował do młodzieży, by nie brała udziału w bezbożnych zabawach i nie śpiewała bluźnierczych pieśni, ale by czytała Ewangelię, modliła się i stała na straży czystości i trzeźwości¹¹.

Wszystkie uroczystości państwowe i obchody świąt lansowane także przez programy nauczania i podręczniki oraz hasło wzywające do walki o pokój – to główne metody wychowania ideowo-politycznego. Kulminacyjnym punktem zwieńczającym całoroczny wysiłek i walkę o świecką szkołę było entuzjastycznie obchodzone Święto Pracy – 1 Maja¹². Zewnętrznym przejawem świeckości życia szkoły były wprowadzone w 1954 r. apele poranne. Społeczność szkolna była zapoznawana na nich z aktualnymi wydarzeniami politycznymi¹³ oraz z wiadomościami z pierwszych stron gazet. Można stwierdzić, że zamiast dawnej modlitwy wprowadzona została prasówka¹⁴.

3. INSTYTUCJE WSPIERAJĄCE OBRZĘDOWOŚĆ ŚWIECKĄ

Niejedna instytucja pomagała szkole w kształtowaniu świeckiego światopoglądu. W 1953 r. w większych miastach do akcji organizowania świeckich imprez włączyło się TPD i związki zawodowe. Brali w niej udział także najaktywniejsi uczniowie, którzy w nagrodę otrzymali bilety uprawniające do bezpłatnego przejazdu koleją¹⁵.

¹⁰ E. SYZDEK. *Problemy laicyzacji życia społecznego w Polsce*. W: *Problemy religii i laicyzacji*. Warszawa 1970 s. 202; KRÓL. *Rola TKKŚ*. s. 5.

¹¹ P. RAJNA. *Kardynał Wyszyński. Droga na stolicę prymasowską*. Warszawa 1993 s. 172-173.

¹² H. GARBOWSKI. *Wytyczne organizacji roku szkolnego 1950/51 w szkołach ogólnokształcących*. Warszawa 1950 s. 8.

¹³ MIELCZANEK. *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli*. s. 111.

¹⁴ *Tamże*. s. 95.

¹⁵ *Tamże*. s. 111.

Duży wkład w tę działalność miało Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej. Główne zadania programowe TKKS to kształtowanie marksistowskiego światopoglądu, socjalistycznych świeckich obyczajów, obrzędów, moralności i etyki¹⁶ oraz wzorów świeckiego sposobu życia¹⁷. Szczególnie odświętną oprawę uzyskiwały uroczystości wyróżniające szkołę na tle innych placówek. Dla przykładu w 1968 r. sztandar Liceum Ogólnokształcącego im St. Żeromskiego w Bielsku-Białej został udekorowany złotą odznaką Towarzystwa Szkoły Świeckiej, a w roku 1975 – złotą odznaką TKKS oraz odznaką „zasłużonego działacza TKKS”¹⁸. Działacze TKKS, przy współpracy z harcerstwem, brali czynny udział w umacnianiu ceremoniału świeckiego szkół. Specjalną uwagę przykładali do doskonalenia obrzędu przyjęcia do szkoły, pasowania na młodzika, wyróżniali za dobrą naukę i pracę społeczną, wręczali świadectwa ukończenia szkoły. Także wspólnie z władzami państwowymi pasowali na obywatela, czyli organizowali uroczyste wręczenia pierwszego dowodu osobistego osiemnastolatkom. Nadanie szkole imienia patrona i doroczne uroczystości związane z tym dniem także były obejmowane patronatem TKKS¹⁹. Niestety, współpraca ta polegała więcej na deklaracjach niż miała miejsce w praktyce.

Za wprowadzanie obrzędowości świeckiej na terenie szkoły był odpowiedzialny nauczyciel. Jeżeli temu zadaniu nie podołał, bo młodzież nadal śpiewała kolędy przy choince, a w niedzielę chodziła do kościoła, to za ten stan rzeczy obwiniane było grono pedagogów²⁰.

Te same święta były wykorzystywane przez państwo i Kościół. Nadawano im tylko inną interpretację. Tak było np. ze świętowaniem 1000-lecia państwa i Kościoła w Polsce. Dzięki akcji 1000 szkół na 1000-lecie Państwa Polskiego, ze składek społecznych wzniesiono ponad 1000 szkół, a ponadto kilkadziesiąt Tysiąclatek zostało ufundowanych przez instytucje i organizacje społeczne oraz zakłady pracy. Motyw ideologiczno-polityczny okazał się pozytywny dla całego społeczeństwa.

¹⁶ ST. KALUBA. *Z wrocławskich doświadczeń*. „Argumenty” 1984 nr 13 s. 10; *Tezy programowe TKKS na IV Zjazd Krajowy, humanizm – świeckość – racjonalizm*. „Argumenty” 1982 nr 27 s. 4.

¹⁷ *Tezy programowe TKKS*. s. 4.

¹⁸ K. Kopińska. *Szkoła świeckich tradycji*. „Argumenty” 1980 nr 19 s. 5.

¹⁹ KRÓL. *Rola TKKS*. s. 5.

²⁰ MIELCZANEK. *Ideologiczno-polityczna indoktrynacja nauczycieli*. s. 112.

Uogólniając, raz jeszcze należy stwierdzić, że obchody świąt państwowych i religijnych wzmacniały jedność grup społecznych i ułatwiają porozumiewanie się. Państwo często wykorzystywało święta kościelne, ale nadawało im inną interpretację. Prowadziło to do przeplatania się elementów politycznych, kulturowych i religijnych. Dzisiaj także następuje laicyzacja chrześcijańskiej obrzędowości. Promotorem tej laicyzacji są media. One też propagują obrzędowość pogańską. Zamiast św. Mikołaja widzimy rubasznego dziadka w czapce jaką nosiły kiedyś krasnoludki, zaś przygotowanie do świąt polega na wykorzystywaniu promocji w sklepach i kupowaniu prezentów. Samo świętowanie Bożego Narodzenia polega na oglądaniu hitów filmowych i jedzeniu potraw zakupionych w hipermarketach.

SECULAR RITUALS IN THE POSTWAR SCHOOL WITHIN THE YEARS OF 1945-1989

S u m m a r y

Celebrations of national and religious holidays integrated the Polish people. State within the years of 1945-1989 often made use of the religious holidays for own political and outlook purposes. The school was this place where the celebrated ceremonies were given shape to secular character.

Thum. Jarosław Sempryk